

תהליך החברות בבא"ח "גבעתי" בחינה ערכית ורגשית לאורך זמן

שני טוביה, ד"ר אלון לזר¹

המחקר הנוכחי ביקש להפנות את זרקור הדעת לעולם הידע התיאורטי והאמפירי שעוסק בתהליכי חברות (סוציאליזציה) לארגון הצבאי, תוך מיקודו בשלבי ההכשרה המוקדמים ובמעבר שבין 'עולם האזרחות' לעולם הצבאי. המחקר מציג מודל המתמקד בבחינת השינויים המתרחשים ברגשות ובערכים, שהם כוחות הניעה (מוטיבציה) בסיסיים, בקרב 144 טירונים שעברו את הטירונות והאימון המתקדם בחטיבת 'גבעתי'. המחקר הוא 'מחקר אורך', אשר התקיים לאורך תקופת זמן של שבעה חודשים בארבע נקודות זמן מרכזיות. נמצא כי ברמה הקבוצתית היו הרמות של משתנה האיטנות (כוח רגשי חיובי) הגבוהות ביותר בשבוע החמישי (תחילת-אמצע טירונות) ובשבוע העשרים ושמונה (סוף אימון מתקדם), וכי רמות הרגשות השליליים (תחושת איום ובדידות) עלו באופן עקבי עם המעבר מהטירונות לאימון המתקדם. באשר לרמת הטירון הבודד נמצא כי שלושת שלבי ההכשרה הראשונים, עד אמצע האימון המתקדם, מאופיינים בסערות רגשיות וערכיות ובחוסר עקביות, וכי התייצבות הניעות (המוטיבציות) הבסיסיות מתרחשת במעבר שבין אמצע האימון המתקדם לסופו. החוקרים מציעים כי פרק זמן זה מהווה נקודת מפנה לטירונים שבו הם מגיעים לידי הבנת המציאות החדשה שבה הם מצויים. כך ביכולתם לגבש מבנה מוטיבציוני יציב. ממצא מפתיע היה התחזקות המכוונת (האוריינטציה) הערכית של 'מכוונות עצמית', כך שעם התקדמות תהליך החברות, מתחזק בחיילים הרצון לבטא עצמם במסגרת הצבאית והם חשים כי זו מאפשרת להם לבטא יכולות וכישורים באופן ייחודי ואישי. היבטיו היישומיים של המחקר מאפשרים להאיר היבטים חדשים בתהליך החברות, כהגברת מודעות מפקדים; הסתגלות הפרט למערכת הצבאית ועיתוי אבחונים מקצועיים של הפרט והמסגרת.

1094-1104 (7) 2004

מבוא

"המעבר הזה מהאזרחות נראה לי מוזר, אני עוד ילד, הצבא צריך להכין אותי. כשלבשתי את המדים הרגשתי חייל ואמרתי שלום לחיים האזרחיים... יהיה הלם בהתחלה אבל מתרגלים" (חייל, מתוך אבחון² עמדות איכותני, שלב הטרומ טירונות בהכשרה בבא"ח 'גבעתי', מחזור מארס 2003)

תפקיד תהליך החברות בארגונים והשלכותיו מבחינת הארגון והפרט זוכים לעניין רב בקרב חוקרים ואנשי שדה גם יחד. החברות מתואר כתהליך שבאמצעותו מעריך הפרט את היכולות, הערכים, ההתנהגויות המצופות והידע החברתי החיוני לקבלת תפקיד בארגון ובכדי להשתתף בו כחבר (Louis 1980). מהגדרה זו עולה כי החברות הנו תהליך מורכב, המיועד להשיג מספר מטרות, ואלה הן:

- 1) שליטה במשימה - המציינת כי על המחוברת תחילה ללמוד את אופן הפעולה הדרוש לביצוע התפקיד שאליו הוא מיועד;
- 2) הבהרת תפקיד - לפיה המחוברת אמור לפתח הבנה ביחס לתפקיד שעליו למלא; 3) הטמעה - היינו, למידת תרבות הארגון והסתגלות אליה; 4) אינטגרציה חברתית - שבמסגרתה הפרט מפתח יחסים חברתיים עם אחרים; 5) יצירת שינויים בזהות האישית ובמבנה ההניעה של המחוברת, אשר תורם לאיכות החיים ולשביעות הרצון שלו (Feldman 1976; Fisher 1986; Fiej). 1998.

(Fisher (1986) הציעה מספר דרכים להשגת מטרות החברות

1 סרן שני טוביה - בזמן המחקר - פסיכולוגית ארגונית - צבאית בא"ח גבעתי. כיום הינה ראש צוות פסיכולוגיה צבאית בשדה במרכז לפסיכולוגיה צבאית יישומית במז"י.
 * ד"ר אלון לזר הנו פסיכולוג חברתי, מרצה במחלקה למדעי ההתנהגות באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. איש ממד"ה במיל'.
 ** אל"ם אילן מלבא - בזמן המחקר - מפקד בא"ח גבעתי. כיום הנו מפקד חטיבה 646 ומפקד מא"ט במל"י.
 הכותבים מבקשים להודות לסא"ל צוד קדן, פסיכולוג זרוע היבשה, אשר בתפקידו כפסיכולוג פיקוד הדרום, סייע בפיתוח מודל המחקר ובהוצאתו מן הכוח אל הפועל.

אותה. ולבסוף, כחלק מההכשרה הערכית המוקנית באקדמיה, מוצגים אירועים חשובים בתולדות המסגרת החילית, באמצעות ההתמקדות במסגרת עצמה, מאשר בהישגיהם של מפקדים או חיילים מובחנים. בצורה זו מודגשת מרכזיות הארגון ולצורך מועבר המסר כי מעמדו יחסי במערכת, והוא אינו אלא חלק ממערך גדול יותר, ולא יחיד מובחן בפני עצמו.

Stevens, Rosa and Gardner (1994) אשר עקבו אחר מאה צוערים מיום גיוסם ועד לשחרורם מ'וסט פוינט' מצאו כי עם התקדמות הלימודים באקדמיה, ערכי הצוערים משתנים ותואמים יותר ויותר למטרות האקדמיה עם התגברות מידת הזדהותם עימה. עוד העלו הממצאים כי יש חשיבות רבה למידת נכונות הצוערים לעבור את החברות, וכי מיומם הראשון בצבא הראו אלו על נכונות רבה להפנים את העמדות, את הערכים ואת המטרות של הארגון.

עם זאת יש להבחין בין תהליכי חברות ותוצאותיהם באקדמיות צבאיות לבין תהליכי חברות המתרחשים במסגרת הטירוניות והאימון המתקדם משום שהראשונים מיועדים לעצב קבוצה קטנה ומובחנת, והאחרים מופעלים על אוכלוסייה גדולה והטרואגית של חיילים. עבודתו של Faris (1976) באימון הבסיסי בצבא ארה"ב, עדיין מתארת במידה רבה את תהליכי החברות במרבית צבאות המערב. אלו מאופיינים בזלזול במעמד האזרחי ובסירודן החסר מיומנויות צבאיות. כחלק מהתהליך חווים הטירונים לחץ פיזי ופסיכולוגי, המתבטא בבידוד קיצוני מהחברה האזרחית ובחוסר פרטיות כמעט לגמרי. הטירונים נתונים לענישה קולקטיבית בעלת פוטנציאל להיות לא-מבחינה ולא צודקת, והם נדרשים לגלות תוקפנות וגבריות. נוכח זאת אין זה מפתיע כי Bourne (1967) אפיין את המתרחש בתחילת הטירוניות כשלב של 'שוק סביבתי' המתאפיין ברמת חרדה גבוהה. Franke (2000) מציע להתייחס לטירוניות כתהליך חברות הכולל עיצוב זהות ואשר במהלכו נדרש הטירון לאמץ את מערכת ההתייחסות

(frame of reference) הצבאית כפי שהיא משתקפת בערכי הצבא. הפנמתה של מערכת התייחסות זו משמעה כי הטירון, ומאוחר יותר הלוחם, לומד כיצד להשתמש בה כדי להנחות את החלטותיו האופרטיביות ואת התנהגותו. באשר לטירוניות בצה"ל, שיאון (1997) מתייחסת אליה כשלב 'לימנילי', קו התפר שבין שני עולמות - הצבאי והאזרחי. הטירון מתנסה בו בתהליך שבמהלכו הוא כבר עזב את עולם האזרחות, אך עדיין לא נקלט באופן מלא במסגרת הצבאית. במובן זה מהווה הטירוניות את טקס הכניסה לצה"ל, וככזה היא מורכבת ממבחני כושר פיזי ונפשי ומטקסים כמו: טקס קבלת תג יחידה, טקס השבעה וטקס קבלת כומתה.

מהנאמר עד כאן מתברר כי ניתן לבחון את תהליך החברות בכלל ואת זה הצבאי בפרט, מתוך שתי נקודות מבט שונות. דרך אחת הנה לעמוד על ההקשר שבו מתבצע תהליך החברות, מנקודת

וסייווגה אותן ע"פ ששה ממדים:

א. **חברות של יחיד לעומת חברות של קבוצה** - בחברות יחיד האדם המחוברת מצוי במוקד התהליך, ואילו בחברות קבוצה, פרטים אחדים מתנסים באותו תהליך באותה נקודת זמן.

ב. **חברות פורמלי לעומת חברות לא-פורמלי** - בחברות פורמלי מוקנה לאדם מעמד מיוחד של 'לומד', אשר אינו מוענק במקרה של חברות לא-פורמלי.

ג. **חברות מדורג לעומת אקראי** - בחברות מדורג עובר המחוברת כמה שלבים המובחנים זה מזה, ואילו בחברות אקראי הבחנה זו אינה קיימת.

ד. **פרוצדורות קבועות לעומת פרוצדורות משתנות** - בתהליך של פרוצדורות קבועות, המחוברת יודע את פרק הזמן המוקצה לכל שלב בהכשרה, ואילו בפרוצדורות משתנות, ההכשרה אינה מוגבלת בזמן מראש ותלויה בהתקדמות האישי.

ה. **הכשרה בעזרת מודרך לעומת התנסות אישית** - בהכשרה בעזרת מודרך, המחוברת מונחה ע"י אדם בעל ותק וניסיון, המלווה אותו לאורך זמן ותורם להתפתחותו האישי. בהתנסות אישית, החברות מתרחש באמצעות למידה עצמאית, ללא סיוע של אחר מנוסה.

ו. **התמקדות במחוברת לעומת התמקדות בארגון המחוברת** - בסוג הראשון של החברות עיקר תשומת הלב מוקדשת לתכונות הייחודיות של המחוברת, ואילו בסוג השני, השגת מטרות הארגון היא המטרה המרכזית של תהליך החברות, וקידום הפרט הנו משני לה.

את החברות הצבאי ניתן לאפיין על-פי ששת הממדים הללו, בחברות המתמקד בקבוצה, פורמלי, מדורג, בעל פרוצדורות קבועות, המנוצצ בעזרת מודרך ומתמקד בארגון המחוברת. מאפיינים אלו מאפשרים למסגרת הצבאית שהנה סוכן חברות מרכזי, להביא את החייל להפנים רגשות, קוגניציות והתנהגויות מובחנים שאותם מבקש הצבא להקנות לחבריו. בספרות מועטים המחקרים הדנים במאפייני תהליך החברות הראשוני בצבא, ועיקרה במחקרים שעסקו בחברות של צוערים באקדמיות צבאיות.

Durenbush (1955) הציע להתייחס לאקדמיה הצבאית כמוסד מטמיע שנועד לנתק את הצוערים ממעמד אזרחי קודם באמצעות הצבתם בתחתית סולם המעמד של האקדמיה. כך נוצרת חברה מאוחדת של שווי מעמד, הנראים דומים מאוד זה לזה וחשים חלק מקבוצה מובחנת. בנוסף, הצוערים רוכשים תפיסת עולם בירוקרטית ונוקשה, המדגישה את תפקיד הצוער כמכלול חובות וחזיונות מאשר את היותו פרט מובחן. תפיסת עולם זו מתעצבת על-ידי שימוש במערכת חיזוקים ועונשים המופעלים על הקבוצה כולה יותר מאשר על היחידים המרכיבים

(dysphora) על בסיס שבועי. המחקר גילה את הממצאים הבאים: במרבית המקרים הופיעה רמת המצוקה הגבוהה ביותר בשבוע השלישי לטירונות, למעט מחקר אחד (Datel et al., 1968) שבו נמצא ממצא זה בשבוע השני.

כלל המחקרים גילו כי לאחר רמת שיא זו ירדה רמת המצוקה בהדרגה עד לשבוע השישי לטירונות, שבו עלה במעט שוב וירדה לרמה הנמוכה ביותר, אף מזו שזוהתה בשבוע הראשון, בסוף הטירונות. בנוסף, התברר כי עם הירידה ברמת החרדה, עולה רמת המצוקה ולהיפך (Datel et al. 1966b).

כמרכז, דווח (Datel et al. 1968) כי לא נמצא קשר בין מדדי הרגשות לבין מדדי ביצוע צבאיים (ירי, כושר קרבי וציון יכולת כללי). ולבסוף, התברר כי למרות הקשר המובהק שבין חרדה ועיונות, הרי בשלבי הטירונות השונים כל אחד מהם בא לידי ביטוי בעוצמה שונה. בשלבים הראשונים של ההכשרה הייתה החרדה הרגש השלטני (דומיננטי), ועם התקדמות הטירונות, הפכה העיונות לרגש החזק יותר. (Milgram et al. (1988) שערבו מחקר בקרב טירונות בצה"ל דיווחו כי לרגשות שנבדקו (חרדה, דיכאון, כעס ותחושות סומטיות) היה קשר מתון להצלחה בטירונות. כהן ועמיתותיה (1993) השוו מגוון תגובות של חיילי סיירת וגדוד בנקודת זמן אחת במהלך אימוני החילות שלהם וביניהם, רגשות חיוביים ושלייליים. אלה מצאו כי ממוצע רמת הרגשות החיוביים היה גבוה יותר אצל חיילי הסיירת, ולעומת זאת לא נמצא הבדל בעוצמת הרגשות השליליים בין שתי היחידות. (Lubin et al. (1999) מצאו כי 132 הרגשות שנבדקו בקרב טירונים שעברו טירונות בחיל האוויר האמריקאי, מתכנסים לחמישה גורמים: חרדה, דיכאון, עיונות, רגש חיובי וחיפוש ריגושים (sensation seeking).

בדיקתם שנערכה בשבוע הראשון לטירונות העלתה כי השילוב של רמות גבוהות של חרדה, עיונות וחיפוש ריגושים מחד גיסא, ורמה נמוכה של כוח רגשי חיובי מאידך גיסא, ניבא מי ינשור מהטירונות לאחר שישה שבועות בלבד.

'המרכיב הקר' - ערכים

ערכים הם תבחינים (קריטריונים) כוללניים היכולים להשפיע על מגוון נרחב של התנהגויות ותפיסות מעבר למצבים (Seligman et al. 1996). באמצעות הערכים האדם בוחר לנהוג או שלא לנהוג ביחס למטרה בעלת ערך או חסרת ערך, מצדיק פעולות, עמדות ואידאולוגיות, והם משמשים להערכת האדם את עצמו ואת האחרים (Schwartz, 1992). בהקשר הצבאי, לפי (Lang 1990), ערכים הם הכוח המכריע במחויבות הארגונית של החייל ובלגיטימציה שלו לפעול. (Jacobowitz 1980) טען כי תפקוד נאות של כל יחידה צבאית מודרנית מותנה בכך שהיחידים המרכיבים אותה יחלקו במטען ערכי משותף, כך שהם יהיו מוכנים לתת אמון זה בזה ולפעול באופן מתואם. על-כן נחשפים החיילים במסגרת הטירונות, כחלק מהתהליך החרדה, למערכת

המבט של הארגון המחברת ואזי בוחנים את הפרוצדורות השונות שבהן נעשה שימוש בתהליך, כמו גם את השפעת סוכני חברות שונים (מפקדים, חברים ליחידה).

דרך שנייה הנה לבחון את תהליך החברות מנקודת המבט של המחברת החייל, ואזי בוחנים את תגובותיו לאורך התהליך. מחקר זה, בחר להתמקד בנקודת המבט של הטירונים בשלביה השונים של הטירונות, על-פי מודל שפותח לצרכים הנוכחיים.

מרכיבי המודל התיאורטי

מודל המחקר מניח שלוש הנחות יסוד מרכזיות: ראשית, הטירון מונע ע"י כוחות הניעה (מוטיבציה) בסיסיים - רגשות וערכים - אשר פועלים במגוון מצבים בחיי האדם; שנית, תקופת ההכשרה הצבאית מייצרת שינויים והתפתחות בתשתית הערכית והרגשית של החייל והמסגרת; שלישית, כוחות הניעה בסיסיים אלו קשורים וייתכן שמשפיעים, על משתנים המייחדים את מצב ההכשרה הצבאית, דוגמת אלו של לכידות המסגרת וההניעה לשרת בצבא. **רגשות וערכים כגורמי מוטיבציה בסיסיים בהקשר הצבאי** הספרות העוסקת במקומם של רגשות וערכים בהקשר הצבאי, ובמיוחד בזה של טירונות, מועטה למדי.

'המרכיב החם' - רגשות

Bless (2001) מציינת כי רגשות משמשים כמקור מידע חשוב וכמעין ברומטר של האגו משום שהם מבטאים מצבים סובייקטיביים וספונטניים. כמרכז מציעה החוקרת כי רגשות חיוביים מתעוררים כאשר האדם מתנסה במצבים המתאפיינים בתוצרים חיוביים, כאלו שאינם מאיימים על המטרות הנוכחיות שלו, או בשתייהם גם יחד, ואילו ביחס לרגשות שליליים התמונה הפוכה. בהקשר הארגוני (Ashforth and Kreiner (2002) מציינים כי רגשות שליליים חזקים חרדה, גועל וכעס יכולים להפריע לביצוע של יחידים בארגון ושל הארגון כמכלול משום שהם עלולים להיות מועברים לאחרים וליצור דימוי שלילי אצלם לגבי האדם החווה רגשות אלו. אם ביטוי הרגשות השליליים הללו הוא כרוני, אזי הם יובילו לשחיקה ולביטוי התנהגויות נוספות של חוסר הסתגלות. מאידך גיסא, רגשות חיוביים בעלי עוצמה, כמו גאווה והנאה, עשויים לתרום באופן תפקודי לפעולת יחידים והארגון. (Datel ועמיתיו בחנו במידה נרחבת את ההיבט של רגשות בהקשר הצבאי (Datel et al., 1966a,b,c; Datel et al., 1968; Datel et al., 1969). אף שרגשות מתאפיינים בהבדלים בין-אישיים, הרי שהם משקפים הסכמה קבוצתית ביחס להתרחשויות חיצוניות, ובעיקר בהקשר של טירונים המתנסים בתהליכים דומים. החוקרים ערכו סדרת מחקרים בבסיסי טירונות שונים בצבא ארה"ב. בכלל המחקרים נעשה שימוש באותו מערך מחקר שנועד לאמוד את רמות החרדה, הדיכאון והעיונות, באמצעות ציון משוקלל של מצוקה

Schuman) או על ערכים צבאיים מקצועיים (Heinecken 2001 et al. 2003). מכיוון שהמוקד במחקר הנוכחי הנו על מאפייני הניעה (מוטיבציה) בסיסיים שמעבר להקשר הצבאי הייחודי של הטירונית, כדי לעמוד על המכוונות הערכית של הטירונים, נעשה שימוש בשש מהמכוונות הערכיות שאותן הציג Schwartz (1992) כמכוונות התנהגות, ואשר נבחרו על בסיס ההנחה כי יש בהם לייצג עולם תוכן מגוון (מעבר למשתנים צבאיים קלסיים) שבו מתנסה החייל. להלן פירוט מהותה של כל מכוונות ערכית והתכנים הנכללים בה:

א. מכוונות עצמית - מדגישה את הרצון לבטא עצמאות אישית מבחינת ההתנהגות והמחשבה באופן ייחודי. כאן שימשו הפריטים: לבחור את המטרות שלי בחיים; אינטליגנטי - להיות לוגי, חושב; יצירתיות - לגלות דמיון, להראות ייחודיות; סקרנות - מתעניין בכול, לגלות; חופש - חופש של פעולה ושל מחשבה.

ב. עוררות - מציינת פתיחות לשינוי שסימניה הם רצון בגיוון וברמה מיטבית של פעילות מאתגרת ומגוונת. כאן שימשו הפריטים האלה: הרצון לחיות חיים מגוונים - מלאי אתגרים, חידושים ושינויים; לחפש הרפתקאות, סיכונים; להתנסות בריגושים.

ג. מסורת - מציינת שמירת התנהגויות ופרקטיקות מסורתיות, כגון: מתינות, אמונה וצניעות. כאן שימשו הפריטים האלה: לקבל את גזירות הגורל ולשמוח בחלקי בחיים; למלא את הנדרש ממני ואת החובות שמוטלות עליי; צניעות - להיות מתון, לא בולט מדי.

ד. קידום אישי - הדגשת מימוש של אינטרסים אישיים, ערכי כוח והישגים. כאן שימשו הפריטים האלה: להצליח להשיג את מטרותיי בחיים; לזכות בכבוד מאנשים אחרים; להיות סמכותי ושלטני (דומיננטי); להיות הישגי - לעבוד קשה, לשאוף קדימה; להיות יעיל, אפקטיבי ובעל כישורים; לשמור על הדימוי הציבורי שלי; עושר - להיות בעל נכסים חומריים, כסף; להיות בעל השפעה - להשפיע על אנשים ועל אירועים.

ה. ביטחון - כאן מיוצגות השאיפות לשמור על ביטחון אישי, משפחתי וחברתי - לאומי, והדדיות של תגמולים. כאן שימשו הפריטים האלה: בריא - שלא להיות חולה מבחינה גופנית או נפשית; להרגיש שאחרים מתעניינים בי; לדאוג לביטחונם של בני משפחתי והאהובים עליי; ביטחון לאומי - הגנה על המדינה שלי מפני אויבים; סדר חברתי - הצורך לשמור על יציבות החברה; להחזיר טובה תחת טובה;

ו. קונפורמיות - מי שמקצה חשיבות רבה למכוונות ערכית זו מקבל את הצורך בהגבלה עצמית והכנעה שמטרתה ריסון דחפים, גילוי של נימוס ומתן כבוד לבעלי סמכות ואחרים משמעותיים. כאן שימשו הפריטים האלה: לכבד את ההורים; להימנע מרגשות ומפעולות קיצוניות; משמעת

מורכבת של ערכים אשר נועדה להקל על תפקודם, במיוחד במצבי לחץ. מערכת ערכים זו נועדה לסייע בפיתוחה של לכידות קבוצתית והיא מעודדת את הטירונים לזהות את עצמם כחלק מהיחידה שלהם בפרט והקהילה הצבאית בכלל.

מטרות המחקר

למחקר הנוכחי כמה מטרות. ראשית, ביקש המחקר למפות בצורה מדויקת ושלמה יותר את התהוותם של מרכיבים 'חמים' (רגשות) ו'קררים' (ערכים) של החייל והמסגרת, באמצעות פיתוח מתודולוגית מחקר אורך ייחודית¹; שנית, המחקר ביקש לחקור את תהליך החברות הן כחוויה רגשית חיובית והן כחוויה רגשית שלילית. עד כה התמקד עיקר המחקר בתחום בבחינת רגשות שליליים, בלא שהושם דגש בבחינתם של רגשות חיוביים במהלך תקופה זו. בהתאם, המחקר ביקש לפתח המשגה חדשה למושג 'האיתנות', השכיח כל כך בשיח הפיקודי, כשילוב של מספר רגשות חיוביים (ראו בפרק השיטה⁴). ולבסוף, סקירת הספרות העלתה כי מחקרים אמפיריים בתחום החברות הצבאי התמקדו ברמת הקבוצה ולא עקבו אחר טירונים כפרטים נבדלים לאורך תקופה ארוכה, ועליכן כאן ייבחנו הן התגובות של כלל הטירונים כמסגרת והן של הטירונים כאנשים מובחנים.

שיטה

משיבים

מכיוון שהמחקר ביקש לעמוד לאורך שני שלביה של טירונות בבא"ח 'גבעתי', ושני אלו של האימון המתקדם, על תגובותיהם של אותם חיילים, ידונו כאן דיווחיהם של 144 חיילים שגויסו במחזור נובמבר 2003 ואשר השתתפו בכל שלבי המחקר⁵.

כלים

המחקר התבסס על איסוף חומרים כמותי, באמצעות שאלונים לדיווח עצמי, אשר פותחו במיוחד למחקר הנוכחי⁶.

1. דגשות

החיילים התבקשו להתייחס לארבעה עשר פריטים, מחציתם המציינים רגשות חיוביים ומחציתם רגשות שליליים. ביחס לכל אחד מהרגשות התבקש החייל לציין באיזו מידה הוא מסכים כי חווה רגש זה 'בשלב זה של האימון', בסולם של 7 רמות, שבו '1' מציין כי המשיב חש את הרגש במידה מעטה, '4' במידה בינונית ו-'7' במידה רבה. הרגשות החיוביים שנכללו היו: גאווה, מלא עניין, חזק, ערני, נחוש, נרגש ואופטימי. הרגשות השליליים שנכללו היו: חשש, פחד, חוסר ודאות, מתוסכל, בודד, כועס ובמצוקה.

2. מכוונות ערכית

במחקר הצבאי הגלוי מושם עיקר הדגש בבחינתם של ערכים צבאיים מסורתיים כשמרנות, פטריוטיזם ולוחמנות (Franke &)

עצמית - איפוק עצמי, התנגדות לפיתויים.

בהתאם להנחיותיו של Schwartz (1992), ביחס לכל פריט התבקש החייל לציין עד כמה כל אחד מהם מייצג עקרון מנחה בחייו, וזאת בסולם של 8 דרגות הנע בין '0', המציין כי הערך מנוגד לערכיו ועד ל-'7', המציין כי הערך בעל חשיבות עליונה בחייו. הפריטים המרכיבים את האוריינטציות השונות הוצגו בנפרד זה מזה.

נוהל המחקר

המחקר הוצג לחיילים כמיועד "לבדוק את העמדות והרגשות שלכם ביחס לטירונות / אימון מתקדם", והודגש בפניהם כי התשובות אנונימיות ותשמשנה לצורכי מחקר בלבד. בממוצע נדרשו כשלושים וחמש דקות למילוי השאלונים. המחקר בוצע בארבע נקודות זמן משמעותיות במהלך הטירונות, והשאלונים הועברו באופן מחלקתי על ידי מאבחנות מחקר⁷ או פסיכולוגית הבא"ח, אשר ענו על כל שאלה או בעיה שהתעוררו. המדידה הראשונה התרחשה כשבוע לאחר תחילת הטירונות, שבוע זה הוגדר ע"י הבא"ח כשבוע שגרה וקליעה בסיסית (היכרות וראיונות אישיים בין המפקדים לחיילים ובין החיילים לבין עצמם, הכרת נוהלי הצבא והפלוגה, התמקמות במאהל הפלוגתי, 'שיפצור' הציוד האישי והמחלקתי וטיווח בנשק האישי).

המדידה השנייה נערכה לקראת אמצע הטירונות, בשבוע החמישי, ימים ספורים לאחר המסע וטקס ההשבעה בכותל, המהווה שיא בשלב זה של הטירונות הן לחייל ולמשפחתו והן למפקד. המדידה השלישית נערכה בשבוע העשרים ושניים להכשרה, באמצע האימון המתקדם, המאופיין במתן דגש ליכולות ולמיזמוניות הפיזיות - מקצועיות צבאיות של החייל ובעיקר של המסגרת. המדידה הרביעית, שהתרחשה בשבוע העשרים ושמונה להכשרה,

חפפה את סימונו של האימון המתקדם, השלב המסכם של התרגילים הפלוגתיים ו'אל"ל' (אימון לקראת לחימה), טרם עליית הפרט והמסגרת ללחימה בגזרה החטיבתית, או יציאה לקורסי פיקוד זוטר⁸.

נומצאים

א. תגובות רגשיות בשלביה השונים של הטירונות

ניתוח גורמים מסוג Principal Component with Kaiser Rotation, העלה כי שלושה גורמים רגשיים חזרו בכל המדידות (ראו טבלה 1). הגורם הראשון, 'איתנות' (כוח רגשי חיובי) כלל את הרגשות: גאווה, מלא עניין, חזק, ערני, נחוש, נרגש, אופטימי. הגורם השני, 'תחושת איום', כלל את הרגשות חשש, פחד וחוסר ודאות. הגורם השלישי, 'בדידות', כלל את הרגשות: מתוסכל, בודד, כועס ובמצוקה.

ניתוח שונות עם מדידות חוזרות (MANOVA), העלה את הממצאים הבאים:

כוח רגשי חיובי (איתנות) - בשבוע השני ובשבוע העשרים ושמונה הופיעו הרמות הגבוהות ביותר של איתנות, ואלו פחתו במעט בשבוע החמישי ובשבוע העשרים ושניים, בלא שזוהו הבדלים מובהקים בין המדידות ($F=9.4, p < .06$). **תחושת איום** - נמצא הבדל מובהק בין המדידות ($F=00.5, p < .005$), כך שנצפתה עלייה מובהקת בתחושת האיום בין השבוע השני לשבוע החמישי לטירונות, ומגמת ירידה מסוימת בשבועות הבאים. **תחושת בדידות** - נמצאה עלייה מובהקת בתחושת הבדידות בין השבוע השני לשבוע החמישי של הטירונות, אשר נותרה יציבה וגבוהה בהמשך ($F=33.3, p < .020$). אולם, בחינת טבלה 2 המציגה את המתאמים בין כל אחד מהגורמים הרגשיים לעצמו לאורך ארבע נקודות הזמן שנבדקו,

טבלה 1: נמוצעים, סטיות תקן ואלפא קרונבך של הגורמים הרגשיים בשלבים השונים של הטירונות

סוף אימון מתקדם (שבוע 28)	אמצע אימון מתקדם (שבוע 22)	אמצע טירונות (שבוע 5)	תחילת טירונות (שבוע 2)	נמוצע וסטיות תקן אלפא קרונבך	
4.95 (1.13)	4.84 (1.04)	4.82 (1.18)	4.93 (1.15)	ממוצע סטיות תקן	איתנות (כוח רגשי חיובי)
.87	.82	.73	.64	אלפא קרונבך	
3.78 (1.42)	3.86 (1.37)	4.20 (1.47)	3.61 (1.53)	ממוצע סטיות תקן	תחושת איום
.80	.76	.80	.83	אלפא קרונבך	
3.26 (1.45)	3.32 (1.45)	3.33 (1.50)	2.87 (1.60)	ממוצע סטיות תקן	בדידות
.75	.72	.76	.73	אלפא קרונבך	

(n=144)

ב. מכוונות ערכיות בשלבים השונים של הטירונות בהתאם לתיאוריה של Schwartz (1992), זוהו שש מכוונות ערכיות, אשר לכל אחת מהם חושבו ממוצעים, סטיות תקן ואלפא קרונבך (ראה טבלה 3).

נמצא הבדל מובהק מרכזי אחד ביחס למכוונות הערכיות, כד שצמם התקדמות ההכשרה, התחזקה המכוונות הערכיות של 'מכוונות עצמית' באופן מובהק ($F=3.73$, $p < .01$).

המכוונות הערכיות של 'עוררות' התאפיינה בירידה קלה בשבוע החמישי ובעלייה, אם כי לא מובהקת במהלך האימון המתקדם (23. $F=1.44$, $p < .05$); במכוונות הערכיות של 'קידום אישי' לא זוהה שינוי מובהק לאורך שלבי המחקר (95. $F=.12$, $p < .05$); המכוונות של 'ביטחון' עלתה בין השבוע השני לחמישי, אך נותרה קבועה בפרקי הזמן הבאים (20. $F=1.58$, $p < .05$); המכוונות של 'קונפורמיות' עלתה במעט במעבר שבין השבוע השני לחמישי, אך ירדה בסיום האימון המתקדם, בלא שנמצא הבדל משמעותי (49. $F=.67$, $p < .05$); באשר למכוונות של 'מסורת' נמצאה ירידה קלה בין השבוע החמישי לשבוע העשרים והשניים, ועלייה לא מובהקת בסיום האימון המתקדם (22. $F=1.46$, $p < .05$). עתה נבדקו הקשרים שבין האוריינטציות הערכיות לבין עצמן.

מעלה כי למעט 'איתנות' (כוח רגשי חיובי) שלגביה נמצא קשר חיובי, מובהק ומתון במהלך שני שלביה של הטירונות, הרי קשרים עקביים בין גורמי הרגשות במדידות השונות זוהו רק בין אמצע האימון המתקדם לסופו. דהיינו, במרבית המקרים, טירון שהראה על עוצמה גבוהה או נמוכה של כוח רגשי חיובי, בדידות או תחושת איום, באחד משלושת השלבים הראשונים, לא הראה עלייה או ירידה בשלבים המקבילים, אך כן הראה עלייה או ירידה לקראת סיום התהליך.

טבלה 2: מותאמי פירסון בין הגורמים הרגשיים לבין עצמם בשלבים השונים של הטירונות ($n=144$)

קשרים בין נקודות זמן	איתנות	בדידות	תחושת איום
שבוע 2 - שבוע 5	.03	.05	.00
שבוע 2 - שבוע 22	.17*	-.12	-.03
שבוע 2 - שבוע 28	.00	-.06	-.06
שבוע 5 - שבוע 22	.02	-.10	.10
שבוע 5 - שבוע 28	-.06	-.08	-.09
שבוע 22- שבוע 28	.51***	.66***	.51***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

טבלה 3: ממוצעים, סטיות תקן ואלפא קרונבך של המכוונות הערכיות

מכוונות ערכיות/ נקודת זמן	ממוצע וסטיית תקן/ אלפא קרונבך	תחילת טירונות (שבוע 2)	אמצע טירונות (שבוע 5)	אמצע אימון מתקדם (שבוע 22)	סוף אימון מתקדם (שבוע 28)
1. מכוונות עצמית	ממוצע סטיות תקן	5.84 (.85)	6.00 (.76)	6.07 (.84)	6.11 (.79)
	אלפא קרונבך	.60	.66	.68	.78
2. עוררות	ממוצע סטיות תקן	5.66 (1.17)	5.53 (1.29)	5.80 (1.05)	5.78 (1.08)
	אלפא קרונבך	.61	.79	.80	.82
3. קידום עצמי	ממוצע סטיות תקן	5.70 (.82)	5.62 (.94)	5.68 (.87)	5.68 (.85)
	אלפא קרונבך	.56	.94	.87	.85
4. ביטחון	ממוצע סטיות תקן	5.79 (.86)	5.92 (.82)	5.93 (.76)	5.95 (.72)
	אלפא קרונבך	.60	.70	.64	.63
5. קונפורמיות	ממוצע סטיות תקן	5.69 (.98)	5.70 (.94)	5.82 (.94)	5.74 (.91)
	אלפא קרונבך	.41	.53	.43	.45
6. מסורת	ממוצע סטיות תקן	5.73 (1.08)	5.50 (1.10)	5.48 (1.22)	5.63 (1.01)
	אלפא קרונבך	.57	.63	.62	.56

טבלה 4: קשרים בין המכוונות הערכיות לבין עצמן בשלבים השונים של המחקר

מסורת	תואמות	ביטחון	קידום אישי	עוררות	מכוונות עצמית	קשר בין נקודות זמן
-0.10	.03	.02	.03	-0.04	.05	שבוע 2- שבוע 5
-0.10	-0.03	.14	-0.10	.05	.06	שבוע 2- שבוע 22
-0.14	-0.09	.09	-0.07	.02	.00	שבוע 2- שבוע 28
-0.05	-0.05	-0.01	-0.01	.08	-0.06	שבוע 5- שבוע 22
-0.01	-0.03	.03	.01	.02	.02	שבוע 5- שבוע 28
.49***	.57***	.62***	.64***	.76***	.56***	שבוע 22- שבוע 28

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001.

מובחנת. לכך הוסיפה Izard (1977) כי עניין מתעורר במצבים הנתפסים כמספקים הן תחושה של ביטחון והן חידוש, שינוי ויכולת להתבטא, כך שרמת העניין מבטאת את הרצון של האדם לחקור ולהכיר את האובייקט היוצר בו עניין. באשר לאופטימיות, לזרוס ולזרוס (2001) טוענים שזו מציינת כי האדם מראה ציפיות חיוביות ביחס לעתיד לקרות, ובן־זאב (2001) מציע כי אופטימיות מקלה על הקרבת משאבים למען אחרים, על התמודדות טובה יותר עם אירועים שליליים, מניעה לגלות יותר הניעה, מביאה לפעולה יעילה יותר ובסופו של דבר להצלחה גדולה יותר. היותו של האדם נלהב מצביעה על קיומם של אובייקט או פעולה שנתפסים כבעלי ערך בעיניו, ואשר גורמים להנאה ושביעות רצון (Frijda, 1986) והיותו נרגש, מציינת ציפייה או תחושה בפועל של הפרט כי תפיסתו את העולם יכולה להשתנות מבחינה איכותית (Izard 1991).

נוכח זאת, ניתן לטעון כי בקרב כלל החיילים, השלבים השונים ובעיקר השבוע החמישי (אמצע־תחילת הטירונות) והשבוע העשירי ושמונה (סיום האימון המתקדם), נתפסים כחוויה רגשית המפיקה תוצרים חיוביים, המספקים עניין, גאווה ואופטימיות ואשר מחזקים את תחושת הערך העצמי של הטירון מהיותם מקור לאתגר אישי וכתורמים להניעה הפנימית, משום שהם מאששים את התחושות של הטירון ביחס ליכולותיו האישיות כמאפשרות לו להתמודד עם המטלות שהוטלו עליו. השבוע החמישי לטירונות הוא אכן רק ראשיתה של הדרך הצבאית, אך נראה כי בשלב זה, הטירון מכיר ומבין במידה מסוימת את הסביבה שבתוכה הוא פועל, כך שרבים מהטיירונים כבר עברו את שלב 'השוק הסביבתי' הראשוני (Bourne 1967). כמו כן, בעיתוי זה החיילים זוכים לטקס מעבר (שיאון 1997) משמעותי (טקס ההשבעה בכותל בשיתוף הוריהם), אשר מחזק בהם את תחושת הגאווה והערך האישי. חמישה חודשים מאוחר יותר, הלוחמים שלפני זמן קצר היו אך טירונים, עומדים בפני סיום פרק ההכשרה האינטנסיבי, הם גאים על שהצליחו להתמודד עם האתגרים הקשים שהיו בדרכם, הם

בדומה לממצאי הרגשות, התברר כי ברמת הפרט, מי שהראה על עוצמה גבוהה או נמוכה של מכוונות ערכית מסוימת בתחילת הטירונות, לא הראה בהכרח רמה דומה גם בשלבים העוקבים, למעט בשני שלבי האימון המתקדם. כך שחיל אשר הציג רמה ערכית מסוימת באמצע אימון מתקדם, הציג רמה דומה גם בסוף האימון המתקדם.

דיון

בחינת השינויים בהניעות (המוטיבציות) הבסיסיות של רגשות ושל מכוונות ערכיות, כממדים המשקפים את חוויות הטירונות והאימון המתקדם בעיני החיילים, מצביעה על תמונה מורכבת, ברמת כלל החיילים וברמת החייל היחיד.

נמצא כי הגורם הרגשי הבולט היה 'איתנות' (כוח רגשי חיובי) וכי בשבוע החמישי (תחילת־אמצע טירונות) ובשבוע העשירי ושמונה (סוף אימון מתקדם), היו רמותיו של אלו הגבוהות ביותר. במחקר זה 'איתנות' הומשגה ע"י החוקרים כ'כוח רגשי חיובי המאופיין בשילוב של הרגשות גאווה, מלא עניין, חזק, ערני, נחוש, נרגש ואופטימי - כוח אשר תורם לפעולה אפקטיבית של יחידים ושל היחידה'. 'האיתנות' היא מושג מורכב, ולכן ראוי לעמוד על מרכיביו. גאווה מתעוררת כאשר האדם מתנסה באירועים המאשרים ומחזקים את תחושת הערך העצמי, המעמד האישי והחברתי שלו, וכאשר הוא משיג תכלית שהוא מתייחס אליה כבעלת ערך (לזרוס ולזרוס 2001). כמורכב, גאווה מציינת כי פעולה או מצב מובחנים התגשמו בצורה מוצלחת. אלמנט זה מייצר בתורו התרחבות של זהות האגו של הפרט, משום שהפרט זוקף לזכותו את השגת האובייקט בעל הערך או את מימושה של מטרה מוערכת, אם בכוחות עצמו, או של אדם או קבוצה חברתית שהוא מזדהה עמם (Lazarus 1991; Lewis 2000). באשר לעניין, (Fredrickson & Branigan 2001) מציינת כי זהו רגש שמבחינה מושגית קשור לאתגר והניעה פנימית והוא מצביע על המידה שבה לפי תפיסתו של האדם, קיימת התאמה בין כישוריו לבין האתגרים שמציבה פעילות

חוסר ודאות ופחד. רגשות אלו הם רגשות קיום ייחודיים מאוד, המייצגים צורך להתמודד עם איום לא-מוגדר שיש בו לאיים על משמעות ועל רעיונות שהאדם מקבל כמובנים מאליהם ביחס לזהותו ולמקומו בעולם, חיים ומוות ואיכות הקיום (בן-זאב, 2001). מכאן ניתן להצביע על שני הסברים קשורים. מחד גיסא, הדגש על הקבוצה, ולא על היחיד בשלבי השונים של האימון המתקדם, מביא לצורך להעריך מחדש את הזהות העצמית ושל אחרים, כמו להכיר בתלות של הפרט כטירון ומאוחר יותר כלוחם, בכך שאין די בעצמו כדי להבטיח את איכות חייו, אלא כי איכות זו ואף חייו עצמם, תלויים מעתה והלאה במידה רבה באחרים. מאידך גיסא, החשיפה לתנאי השדה הקשים שנועדו להדמות את תנאי הקרב, ממחישה לטירונים ומגבשת בהם את ההכרה כי הם עומדים לפני התנסות במצבים מסוכנים, אשר בשונה מקודם לכן, אינם עוד מבוקרים ומפוקחים, כפי שהיה בטירונות.

הכותבים מציעים כי תחושת האיתנות החיובית לצד תחושת הברידות והאיום, אינן מנוגדות זו לזו, אלא משלימות את חויותו המורכבת של החייל.

באשר לרמת הטירון הבודד מתברר כי שני שלבי הטירונות ואמצעו של האימון המתקדם מאופיינים בסערות רגשיות ובחוסר עקביות. ההתייצבות ברמה הרגשית, אם בכיוון של הבעת איתנות, או בכיוון של תחושת איום והתנסות בברידות, מתעצבת במעבר שבין אמצע האימון המתקדם (שבוע 22) לסופו (שבוע 28).

בפרק זמן זה, זוהתה גם התייצבות ברמת הטירון היחיד ביחס להניעות (מוטיבציות) ערכיות, כך שנראה כי בתחילת הטירונות, אמצע הטירונות ואמצע האימון המתקדם, בוחנים הטירונים את ערכיהם בכל נקודת זמן ומעגנים עצמם בצורה שונה מבחינה ערכית. הממצא שלפני מכוונות ערכית אחת, זו של מכוונות עצמית, התחזקה לאורך זמן, עם התקדמות האימון, בהשוואה למכוונות הערכיות האחרות שבהן לא חל שינוי מקביל, מהווה ממצא מפתיע ביחס לתפיסות השמרניות בשיח המחקרי אך גם הצבאי-פיקודי, אשר זיהו את תהליך החברות לצבא, ככזה שדורש ומייצר קונפורמיות ואחידות. הסבר אפשרי לממצא הנו כי מכוונות זו היא המושפעת ביותר מהחוויות הכרוכות בתהליך החברות במהלך הטירונות משום שהיא מדגישה את הרצון לבטא עצמאות אישית מבחינה התנהגותית ומחשבתית שסימניה הרצון לבחור, ליצור ולחקור וסקרנות. ייתכן שדווקא המסגרת הצבאית הקרבית, ולא מסגרות קודמות אחרות, כגון בית הספר ותקופת הטרם-צבא, היא שמאפשרת לפרט ליצור לעצמו זהות עצמאית מובחנת. מכאן שעם המעבר לשלבים מתקדמים יותר של ההכשרה הצבאית, מתחזק בחיילים הרצון לבטא עצמם במסגרת הצבאית וכי הם חשים כי זו מאפשרת להם לבטא יכולות וכישורים באופן ייחודי.

מקבלים אישור ארגוני וחברתי למאמצם (טקסי סיום האימון), הם בעלי עניין למציאות המצפה להם וחשים נרגשים לקראת השינוי המתקרב שייחלו לו.

באשר לרגשות השליליים כפי שזוהו בקרב כלל הטיירונים, הרי ניתן לקשור את העלייה העקבית בהם למעבר מהטירונות לאימון המתקדם. בטירונות תהליך החברות מתמקד בהקניית כישורים לטירון המובחן, ואילו האימון המתקדם מטרתו להפוך את החייל ללוחם ואת הפלוגה למסגרת לוחמת וזאת ע"י שימת דגש על פעולה מתואמת ברמת המחלקה והפלוגה בתנאים קשים. כזכור, המדד הרגשי של 'ברידות', כלל את הרגשות של כועס, במצוקה, מתוסכל ובודד. כעס מייצג רגש שלילי כלפי הזולת, והוא שכיח בין אנשים שעליהם לפעול ולחיות יחד בקרבה גדולה. רגש זה מגן על האני, במיוחד כאשר האדם חש מאוכזב מכיוון שהמשמעות האישית המיוחדת שהוקנתה לאדם אחר אינה מתממשת, משום שהאחרון אינו מספק את צורכי האדם הכועס (לזרוס ולזרוס 2001). מצוקה הנה תגובה רגשית כללית לאירועים שליליים ותסכול נובע מההכרה כי תוכניות ופעולות שנקטו מראש, או כאלו שהוחלל בביצוען, אינן בנות הגשמה (Frijda 1986). (Sergin and Allspach 1999) מציינים כי בדידות מורכבת מברידות רגשית הנובעת מהיעדר דמות התקשרות קרובה ומברידות חברתית, הנובעת ממחסור בקשרים לקבוצה חברתית מלוכדת.

בשני המקרים, האדם החווה בדידות מתנסה בחוסר שביעות רצון מאיכות היחסים החברתיים וחש ריקנות, נטישה, צער ותחושה כי אחרים אינם מבינים אותו. הברידות נגרמת בשל אירועים או מצבים המביאים את האדם להתנתק מהאחרים החשובים והקרובים לו, אך עוצמת ההתנסות ברגש זה תלויה ביכולות ההסתגלות של הפרט. כך, יש כאלו המשקיעים מאמץ רב יותר בחיפוש אנשים קרובים בסביבה החדשה, בעוד אחרים נסוגים ומסתגרים בעצמם.

סביר להניח כי הצורך להתמודד ברמה האישית עם המעבר המאפיין את תהליך החברות הצבאי, אשר מתמקד תחילה ברמת הפרט ומתקדם ומתמקד באימוני המסגרת (מחלקה ולאחר מכן פלוגה), מביא גם להכרה בתלות הרבה שבין הטיירונים ומכך שאין די ביכולות האישיות שלהם על מנת לשרוד, אלא שעליהם לפעול כגוף מתואם, מצב שלעיתים מלווה ב'חריקות'. כל אלה גורמים לתחושות מועצמות של כעס ותסכול המופנות אל אחרים, ולכן תחושת הברידות הגבוהה.

כמו כן, סיומו של האימון המתקדם קשור קשר הדוק לפרידה הצפויה בין החיילים לעצמם ובין החיילים למפקדים, כך שחלק ממשכיכם לקורסי פיקוד, חלק ללחימה וחלק לתפקידים אחרים - כל אלה מעצימים את תחושת הנטישה והצער ואת תחושת התסכול על שתוכניות ושאיופות מסיימות לא יתממשו.

באשר לממד של 'תחושת איום', זה הורכב מהרגשות חשש,

לתהליכים בסיסיים אלו. על המפקד להכיר ולהפנים כי עיצוב החייל והמסגרת מתחולל בתקופת הזמן שבין אמצע אימון מתקדם לסופו ולא טרם לכן. מכאן, כאשר החיילים כפרטים או כמסגרת (כיתה, מחלקה, פלוגה) מתארים חוויה אישית כחוביבת או כשלילית, אין לראות בכך מאפיין קבוע, אלא כמצינת תנודות טבעיות בתהליך הסתגלותו של החייל למערכת הצבאית הנובעות מסערה רגשית וערכית. במהלך הכנות המפקדים שלאחר סיום המחקר, נערך לאוכלוסיית המ"פים בבא"ח 'גבעתי' (ובחלק מהמקרים גם לדרג המ"מ והמ"כ) מפגש היכרות עם המשגות ועם ממצאים מרכזיים הנוגעים בתהליך החברות⁹. מפגש זה זכה לעניין רב ואפשר למידת תחומי ליבה חיוניים להכשרת טירונים. עם זאת, ראוי למסד תהליכי למידה נוספים ולאפשר למידה מובנית גם של דרגי פיקוד אחרים.

יחסי צבא-חברה - היבט נוסף המתברר מהממצאים נוגע לראייה המסורתית שאפיינה את צה"ל בעבר ואשר לפיה תהליכי החברות הבסיסיים של כניסת הפרט למסגרת הצבאית, מצריכים לנתק את הפרט ממסגרת אזורית קודמת הן מבחינה פיזית גאוגרפית והן מבחינה מנטלית, על מנת לייצר זהות חדשה ומובחנת (בורובסקי 2003). מחקר זה מציע כי על מנת לחזק את תחושת הביטחון האישי של הפרט אשר מנבא בתורו את איתנות הפרט ונשר נמוך מההכשרה, יש להקפיד על חיזוק הקשרים ההדדיים שבין המערכת האזורית למערכת הצבאית. קשרים אלה מחזקים את יצירת המשמעות לזהות הצבאית של החייל, מבחינת "מי אני ומה אני עושה פה?" ובכך את ההניעות הפנימיות המניעות אותו לפעול. כמו כן, קשרים חברתיים שמחוץ למסגרת הצבא (משפחה, חברים, קהילה) מספקים תמיכה רגשית וערכית, המסייעים לחייל בהתמודדות טובה יותר עם המערכת הצבאית. הכותבים מציעים כי ראוי לשלב גורמי תמיכה חיצוניים למערכת הצבאית, כבר בשלבים המוקדמים לחייו הצבאיים של הפרט ולעודד ולא למנוע ביקורי משפחה וחברים ומופעים זיקתיים בין החייל והמסגרת הצבאית לבין המערכת האזורית (טקסים בשיתוף הורים, התנדבות בקהילה), בניגוד להנחת היסוד הטוענת כי בשלבים המוקדמים להכשרה, ראוי כי החייל יפעל בקבוצת השווים ובסביבה מנותקת ממעגלי חייו האחרים.

עיתוי ביצוע אבחונים תקופתיים בהכשרה - לאור התייצבות ההניעות הערכיות והרגשיות של הפרט והקבוצה בין אמצע האימון המתקדם לסופו, מומלץ לבחון ביצוע אבחונים מקצועיים שונים ברמת הפרט והקבוצה (למשל שאלוני עמדות T ואבחוני פרט קליניים) במהלך תקופה זו.

כיווני מחקר עתידיים

מספר כיווני מחקר עתידיים נרמזים מהנידון לעיל. כדי לקבל תמונה מקיפה יותר על המתרחש בתהליך החברות יש לבחון במקביל הן את השינויים בהניעות הבסיסיות של המחוברתים,

התייצבותה של התשתית הרגשית והערכית במעבר שבין השבוע העשרים ושניים לשבוע העשרים ושמונה, מציעה כי פרק זמן זה מהווה מעין 'נקודת מפנה' למערכת ההכשרה המחוברתת. הכותבים מציעים שני הסברים אפשריים: תחילה, בשלב זה, בשונה מהשלבים הקודמים, הגיעו הטירונים לידי הבנת המציאות החדשה שבה הם מצויים וגיבשו לעצמם מבנה הניעה יציב.

הסבר שני יהיה כי השינויים הדינמיים והתכופים המתרחשים בשלושת השלבים הראשונים, בהשוואה לרביעי, משקפים בלבול שבו מצויים הטירונים כמו גם התנסות בתפיסות מורכבות מאוד, ולעתים סותרות, ברמה האישית הרגשית והערכית, אשר מקבלות צביון פשוט יותר ומוגדר, במהלך השבועות העשרים ושלושה ועד העשרים ושמונה.

מתברר אם כן, כי כחוויה משותפת אין לטירונות ולאמצע האימון המתקדם השפעה מעצבת אחידה על הטירונים בקבוצה המתנסה בחוויות דומות, אלא בהתאם לנסיבות המיוחדות בכל נקודת זמן ולתגובות הייחודיות כל טירון.

השערה הרגשית והערכית בקרב החייל הבודד והקבוצה הרחבה, מנמיכה עד לשבוע עשרים ושניים להכשרה, ומגמת ההתייצבות מתרחשת רק משבוע עשרים ושלושה ואילך.

עם זאת, ראוי לבחון את העיתוי של ההתייצבות הערכית והרגשית, כך שיתכן ועיתוי ההתייצבות מאוחר מדי ומייצר בתורו קשיים אפשריים לפרט ולמערכת.

מגבלות המחקר

איסוף נתונים המבוסס על שאלונים לדיווח עצמי - איסוף מסוג זה עלול לעורר בעיה של 'רצייה חברתית'. ייתכן שהנבדקים ענו בהתאם לתפיסתם את הדפוס הרצוי מבחינה חברתית וארגונית, כך שיתכן הטיה מכוונת של דיווח הנבדק, שעשויה להשפיע על דיוקם ועל תקפותם של הממצאים. **סלקטיביות המודגם ומידת הכללתו** - המחקר מבוסס על אוכלוסיית חיילים מצומצמת ועל שדה מחקר שכלל יחידת הכשרה ספציפית, כך שאינו מאפשר להכליל את תוצאות המחקר אל מעבר לאוכלוסייה ולארגון הנחקר, אלא בצורת השערות בלבד. כמו כן, ייתכן שאותם חיילים שלא ענו מסיבות שונות על השאלון, הם אוכלוסייה בעלת מאפיינים ייחודיים שעשויה הייתה לתרום לממצאי המחקר. **נתוני איכות אישיים** - חשיבותם של נתוני איכות אישיים (כגון: קב"א, מתאם, נתוני ת"ש וברה"ץ) נאספו, אך לא נכללו בנייתו הממצאים הסופי, כך שערכם היחסי לא מתבטא במחקר הנוכחי.

מסקנות וכיווני פעולה עתידיים - המלצות ליישום הממצאים הנוכחיים מספקים תימוכין אמפיריים לטענות 'אינטואיטיביות', השכיחות בשיח הפיקודי.

הגברת מודעות מפקדים ואנשי מקצוע מדה"יים [ממדעי ההתנהגות] - חשיבותה ומורכבותה של חווית החברות לצבא מחייבת לחדד ולהעמיק מודעותם של מפקדים ואנשי מקצוע

מקורות

- ברובסקי לילך (2003), תפיסות בהכשרת לוחמים - מגמות שינוי, פסיכולוגיה צבאית, בא"ח 35, מסמך פנימי.
- כהן, שרית, קרייטלר, שולמית וקדם פרי (1993). הקשרים בין לחץ ומנגנוני התמודדות לבין דיווח על סימפטומים פסיכולוגיים ואמוציות במצבי אימוני לוחמה בשתי יחידות צבא. פסיכולוגיה, ג(2), 191-204.
- סג, מ. ולזר, א. (2002). מדידת לכידות לאורך זמן: על המורכבות שמאחורי המספרים, פסיכולוגיה צבאית, 1, 127-151
- שיאון, ליאורה (1997). דימויי גבריות אצל לוחמים: השירות בחטיבות חיל רגלים מנערות לבגרות כטקס מעבר. מחקרי עיון מס' 3. האוניברסיטה העברית הפולטה למדעי החברה. המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, המרכז ע"ש שיין למחקרים במדעי החברה.
- Ashforth, Blake E. and Kreiner, Glen E. (2002). Normalizing emotion in organizations
- Making the extraordinary seem ordinary. Human Resource Management Review, 12(2), 215-235.
- Bachman, J.G., Siegelman, L. and Diamond, G. (1987). Self-selection, socialization, and distinctive military service values: Attitudes of high school seniors. Armed Forces and Society, 13, 169-187.
- Bartone, P.T. and Adler, A. B. (1999). Cohesion over time in a peacekeeping medical force. Military Psychology, 11(1), 85-107.
- Bartone, P.T., Johnsen, B. H., Eid, J., Brun, W., and Laberg, J. C. (2002). Factors influencing small-unit cohesion in Norwegian navy officer cadets. Military Psychology, 14 (1), 1-22.
- Bless, Herbert (2001). Mood and use of general knowledge structures. In Martin, Leonard, L. and Clore, Gerald, L. (Eds.), Theories of mood and cognition: A

הון את נקודות המבט של סוכני חברות השונים (המפקדים לדרגותיהם השונות והטירונים ביחס זה לזה). ביתר פירוט יש לעמוד על האופנים שבהם מועברים תכנים רגשיים וערכיים לטירונים, ומה מאפיין אותם ואת המידה שבה אלו באים לידי ביטוי בתגובות הטירונים עצמם בכל אחת מנקודות הזמן. ראוי לבחון את המודל שהוצג כאן ביחידות הכשרה אחרות מתחומי החי"ר והאג"ם; בהמשך, מומלץ לבחון את המשך ההתפתחות הערכית של הפרט והקבוצה לאחר סיום פרק ההכשרה בבא"ח, בשני מוקדי התייחסות עיקריים: מוקד הלחימה ומוקד הקורסים לפיקוד, וראוי להוסיף למערכת הנתונים המחקרית את נתוני האישיים של החייל וכן נתוני נשר ופליטה רלוונטיים.

הערות שוליים:

- 2 האבחון התבצע ע"י גוף הפסיכולוגיה הצבאית בבא"ח, כחלק מעבודה לבחינת עמדות טירונים ביחס לשירות הצבאי ולחטיבת 'גבעתי', בפרט.
- 3 פרק מיוחד במחקר המקורי יוחד לבחינת הקשר שבין משתני הניעה בסיסיים (ערכים ורגשות) ומשתנים צבאיים קלסיים (הניעה, לכידות המסגרת, תפיסת אפקטיביות האימון, מוכנות מבצעית ועוד). חלק זה אינו מופיע במאמר הנוכחי וישקל פרסומו בעתיד.
- 4 ראה בפרק השיטה, הגדרתה של 'איתנות' (כוח רגשי חיובי).
- 5 במדידה הראשונה השיבו על השאלון 328 חיילים, במדידה השנייה השיבו 251 על שתי המדידות, במדידה השלישית השיבו 188 על שלוש המדידות וברביעיית השיבו 144 חיילים על ארבעת המדידות. יש לציין כי המחקר לא פילח את האוכלוסייה בהתאם לגודלי המקור (גדוד 'שקד', 'צבר', 'דותם' או 'שועלי שמשון').
- 6 ניתן לעיין בשאלון המחקר ע"י פנייה לכותבים או לפסיכולוגיה צבאית בבא"ח 'גבעתי'.
- 7 נבקש לציין ולהודות למאבנות המחקר של בא"ח 'גבעתי': סמל (במיל') מיכל צ'רניק ורב"ט הדר גוטר.
- 8 ניתן לעיין בגרף הטירונות הספציפי למחזור הטירונות הנחקר ע"י פנייה לפסיכולוגיה בבא"ח 'גבעתי'.
- 9 ניתן לקבל את אמצעי ההדרכה שפותחו למערך ההכנה (כשם "על סוציאליזציה"), בפנייה לכותבים, או לפסיכולוגיה בבא"ח 'גבעתי'.

- users guide manual (pp. 9-26). New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Booth, R. F. and Hoiberg, A. (1973). Change in Marine recruits attitudes related to recruit characteristics and drill instructors' attitudes. *Psychological Reports*, 33, 63-71.
- Bourne, Peter G. (1971). The Military and the Individual. In James Finn,
- Conscience and Command: Justice and Discipline in the Military, New York: Random House.
- Bourne, Peter G. (1967). Some observations on the psychosocial phenomena seen in basic training. *Psychiatry*, 30, 187-197.
- Clum, G. A., Hoiberg, A. and Kole, D. M. (1969). Attitude change in Marine recruit training. *Psychological Reports*, 24, 311-318.
- Durenbush, S.M. (1955). The military academy as an assimilation institution. *Social Forces*, 316-321.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117-140.
- Feij, Jan, A. (1998). Work socialization of young people. In Drenth, Pieter, J.D., Thierry, Henk, de Wolff, Charles, J. (Eds.), *Handbook of Work and Organizational Psychology*, Vol. 3: Personal Psychology (pp. 207-256). East Essex, U.K.: Psychology Press.
- Franke, V.C. (2000). Duty, Honor, country: The social identity of West Point Cadets. *Armed forces and Society*, 26(2), 175-202.
- Franke, V. and Heineken, I. (2001). Adjusting to peace: Military values in a cross-national comparison. *Armed Forces and Society*, 27, 567-595.
- Faris, John, H. (1976). The impact of basic combat training: The role of the drill sergeant. In Goldman, Nancy, L. and Segal, David R. (Eds.), *The social psychology of military service* (pp. 13-24). Beverly Hills: Sage.
- Fredrickson, Barbara, L. and Branigan, Christine (2001). Positive emotions. In Mayre, Tracy and Bonanno, George, L. (Eds.), *Emotions: Current issues and future research* (pp. 123-151). New York: The Guilford Press.
- Gal, Reuven (1986). A portrait of the Israeli soldier. New York: Greenwood Press.
- Jacobwitz, Daniel, W. (1980). Alienation, anomie, and combat effectiveness. *Air University Review*. September-October.
- Hammill, J.P., Segal, D.R. and Segal, M. W. (1995). Self-selection and parental socioeconomic status as determinants of the West Point cadets. *Armed Forces and Society*, 22, 103-115.
- Inagaki, O. (1975). The Jieitai: Military values in a pacifist society. *Japan Interpreter*, 10, 1-15.
- Izard, Carrol, E. (1991). *The psychology of emotions*. New York: Plenum Press.
- Izard, Carrol, E. (1977) (Ed.). *Human emotions*. New York: Plenum Press.
- Lang, Donald. L. (1990). Values: The ultimate determinants of commitment and legitimacy. In Wyatt, Thomas, C. and Gal Reuven (Eds.), *Legitimacy and commitment in the army* (pp. 33-). New York: Greenwood Press.
- Louis, M.R. (1980). "Surprise and sense making: What newcomers experience in entering unfamiliar organizational settings". *Administrative Science Quarterly*, 25, 226-251.

- McAllister, I. (1995). Schools, enlistment, and military values: The Australian services cadet schemes. *Armed Forces and Society*, 22, 83-102.
- Schuman, Walter, R., Gade, Paul, A. and Bell, (2002). Struch, Naomi.
- Meanings of Basic Values for Women and Men: Personality and Social A Cross-Cultural Analysis *Psychology Bulletin*, 28 (1), 16-28.
- Stevens, G., Rosa, F.M., & Gardner, S. (1994). Military Academies as Instrument of Value Change. *Armed Forces and Society*, 20(3), 473-484.
- Bruce, D. (2003). Dimensionality of military professional values items: An exploratory factor analysis of data from the spring 1996 sample survey of military personnel. *Psychological reports*, 92, 831-841.
- Seligman, C., Olson, J.M. and Zanna, M.P. (1996) (Eds.) *Values: The Ontario symposium*(Vol. 8). Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.